

IX-XVI ASRLARDA DAVLAT BOSHQARUVI TARIXIGA OID MANBAALAR TASNIFI VA TAVSIDI

Shamsiddinov Ramziddin Abdulazim o'g'li

*O'zMU. Tarix fakulteti –tarixshunoslik, manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari
yo'nalishi 2-kurs magistr talabasi
+99891 954 57 58*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada IX-XVI asrlarda davlat boshqaruv tizimi, ilk g'oyalar, qarashlar hamda davlat boshqaruviga buyuk o'zbek allomalarini qo'shgan hissasi, uning qadimiy shakllari ularning asarlarida qo'llanilgan nazariy bilimlarni bugungi kun boshqaruv tizimida qo'llanilishi haqida fikr yuritiladi.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются система государственного управления в IX-XVI веках, ранние идеи, взгляды и вклад великих узбекских ученых в государственное управление, его древние формы, применение теоретических знаний, применяемых в их работах, в современной системе управления.*

Annotation. *This article examines the system of public administration in the IX-XVI centuries, the early ideas, views and contribution of great Uzbek scientists to public administration, its ancient forms, the application of theoretical knowledge applied in their works in the modern management system.*

Kalit so'zlar: *universallik, boshqaruv, davlatchilik, tizim, jamiyat, boshqaruv san'ati.*

Davlat atamasi uzoq moziyga borib taqaladi. Dastlabki tushuncha qadimgi tarixda rivojlana boshlaydi. Xususan, Inson tabiatan erkinlikka, ezgulikka intiladi. Bunday ehtiyojlarning barcha uchun umumiy bo'lgan qoidalarini va ularning tartibotlarini tashkil etishda davlatga bo'lgan ehtiyoj vujudga keladi. Mana shunday ehtiyoj umuminsoniy qadriyatlarning nazariy mezonlarini shakllantirgan. Ayni davrda, kishilik jamiyatining o'zaro urushlar va ixtiloflar bilan bog'liq davrlarida yangi ma'rifiy ta'limotlar xaloskor g'oya tariqasida ham paydo bo'lgan. Aynan IX va XII asrlar O'rta Osiyo tarixida shunday murakkab davr bo'lgan. Xalqning o'z mustaqilligi uchun kurashi va bunda hurriyat va inson erkinligi bilan bog'liq g'oyalar millatni ma'naviy yuksalishga undaydi.

Butun dunyoga mashhur Xorazmiy, Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Nizom ul-mulk singari faylasuf, siyosatchi, tarixchi olimlar, shu davrda yashab ijod etganlar. Bu davr o'z mazmuni, salmog'i jihatidan O'rta Osiyo Uyg'onish davri deb tarixga kiradi. Uyg'onish davri madaniyatining o'ziga xos tomonlari mavjud bo'lib, ular davlatchiligimiz nazariyasining vujudga kelishida quyidagilarga asoslangan holda talqin etiladi:

Dunyoviy ma'rifatga intilish, bu yo'lda o'tmish va qo'shni mamlakatlarning madaniyati yutuqlaridan keng foydalanish, ayniqsa tabiiy-falsafiy, diniy, tarixiy shu bilan birga ijtimoiy ilmlarni ravnaq toptitirish.

Tabiatga qiziqish, tabiatshunoslik ilmlarining rivoji, ratsionalizm, aql kuchiga tayanish, asosiy e'tiborni haqiqatni topishga qaratilgan fanlarga berish, haqiqatni inson

tasavvuri, ilmining asosi deb hisoblash. Insonni ulug'lash, uning aqliy, tabiiy, ruhiy badiiy, ma'naviy fazilatlarini asoslash, insonparvarlik, yuqori axloqiy qonun va qoidalarni namoyon qilish, komil insonni tarbiyalash.

Universallik – qomusiylik, hamma tabiat hodisalari bilan qiziqish va uning mohiyatiga intilish. Davlat qurilishi va boshqaruvining nazariy negizlari adolat, axloq tamoyillarida shakllantirish, ularning huquqiy hamda amaliy asoslarining rivojlantirilishi.

Davlat rahbari va xizmatchilarining faoliyat darajalari tasniflari, mas'uliyati mezonlari tizimining nazariy negizlarining yaratilishi.

IX-XII asrlarda yashagan O'rta Osiyo mutafakkirlarining qarashlarida davlatni boshqarish va adolatli jamiyat qurish g'oyalari o'zining o'ziga xos ilmiy mazmun kashf etishi bilan bog'liq. Bu g'oyalar Xorazmiy, Farg'oniy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Nizomulmulk, Amir Temur, Navoiy va boshqa buyuk zotlar ijtimoiy-siyosiy qarashlarida chuqur bayon etilgan.

Beruniy o'zining "Hindiston", "Geodeziya", "Mineralogiya", "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" kabi asarlarida jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash zarurligini, qonun ustuvorligini talqin etgan. Beruniy davlat shakli mamlakatni shohlar – mutloq hokimlik emas, balki ma'rifatparvar shohlar boshqarishi tarafdori edi.

Shu davrning yirik namoyondalardan biri Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida insoniyat jamiyatining vujudga kelishi va rivojlanishining muayyan tabiiy – davlatga bo'lgan ehtiyojlarning paydo bo'lishini, unda adolat va axloqning shakllanishi qonuniyatlarini nazariy tamoyillarini yaratganligi bilan mashhurdir. U – «Madaniy jamiyat va madaniy shahar (yoki mamlakat) shunday bo'ladiki, shu mamlakatning aholisidan bo'lgan har bir odam kasb-hunarda ozod, hamma bab-barobar bo'ladi, kishilar o'rtasida farq bo'lmaydi, har kim o'zi istagan yoki tanlagan kasb-hunar bilan shug'ullanadi. Odamlar chin ma'nosi bilan ozod bo'ladilar. Odamlarning tinchlik va erkinliklariga xalaqit beruvchi sulton bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, moziydan bizga ma'lum bo'ladiki, davlat boshqaruvi va tizimi muhim omillardan biri hisoblanadi. Uni adolat bilan boshqarish, har jabhada oqilona fikr yuritish hamma zamonlarning muhim talablaridandir. Zero sohibqiron bobomiz Amir Temur bobomiz aytganlaridek "Kuch-adolatda" dir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. – T.2000.
2. Rtveladze E. V., Saidov A. X., Abdullayev E.V. Qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi- davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. – T., 2011.
3. Eshov B.J., Odilov A.A. O'zbekiston tarixi. Darslik. I-jild. (Eng qadimgi davrdan XIX asr o'rtalarigacha). – T.,
4. Eshov B.J. O'rta Osiyoning qadimgi shaharlari tarixi. Darslik. –T., 2008.